ANALÝZA VZTAHU MEZI PROSOCIÁLNÍMI TENDENCEMI, EMPATII A PĚTIFAKTOROVÝM MODELEM OSOBNOSTI U STUDENTEK POMÁHAJÍCÍCH OBORŮ

Analysis of relationship among prosocial tendencies, empathy and five-factor model of personality in students of helping disciplines

8: 200 - 435, 2006
ISSN 1212-4117

Zdeněk Mlčák¹, Helena Zášková²

¹ Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, katedra psychologie a sociální práce

² Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, katedra psychiatrie a psychologie

Summary

The article presents the most important results of the pilot study that researched the relationships among prosocial tendencies, empathy and five personality dimensions. The diagnostics of prosocial tendencies was performed with the help of Prosocial Tendencies Measure Questionnaire – PTM by G. Carl and B. A. Randall; the empathy measuring was performed with the help of multi-dimension scale by M. Davis, Interpersonal Reactivity Index – IRI, and the diagnostics of personality dimensions was performed with the help of the NEO Five-Factor Inventory questionnaire - NEO-FFI (Costa, McCrae), which was transformed and standardized for Czech population by M. Hřebíčková and T. Urbánek under the name of NEO pětifaktorový osobnostní inventář (NEO five-factor personality inventory). The research was implemented at a set of 137 university students of social work and educator branch.

The research performed showed that prosocial tendencies are significantly related to all followed aspects of empathy, but they are not related at all with the researched personality factors following from Big Five approach. On the contrary, cognitive and emotional empathy are significantly related to the personality factor of kindness and openness towards experience. Therefore it can be considered that the relation among the basic personality dimensions and the prosocial tendencies can be mediated by the level of cognitive and emotional empathy. It seems that the basic personality features of Big Five approach to the explanation why people show prosocial tendencies do not suffice in themselves, without taking in consideration other psychological constructs, as well as results of processes of social learning.

Key words: prosocial tendencies – empathy – empathic concern – perspective taking – personal distress – fantasy – neuroticism – extraversion – openness to experience – agreeableness – conscientiousness

Souhrn

Příspěvek prezentuje nejdůležitější výsledky pilotní studie, která zkoumala vztahy mezi prosociálními tendencemi, empatií a pěti osobnostními dimenzemi. K diagnostice prosociálních tendencí byl využit Prosocial Tendencies Measure – PTM (Dotazník prosociálních tendencí) G. Carla a B. A. Randalla, k měření empatie multidimenzionální škála M. Davise Interpersonal Index Reactivity - IRI (Index interpersonální reaktivity) a konečně k diagnostice osobnostních dimenzí dotazník NEO Five-Factor Inventory NEO-FFI (Costa, McCrae), jenž byl u nás převeden a standardizován pro českou populaci M. Hřebíčkovou a T. Urbánkem pod názvem NEO pětifaktorový osobnostní inventář. Výzkum byl realizován u souboru 137 univerzitních studentek sociální práce a vychovatelství.

V provedeném výzkumu bylo zjištěno, že prosociální tendence významně souvisí se všemi sledovanými aspekty empatie, avšak vůbec nesouvisí se zkoumanými faktory osobnosti vyplývající z přístupu

Big Five. Naopak kognitivní i emocionální empatie však významně souvisí s osobnostním faktorem přívětivosti a otevřeností ke zkušenosti. Lze proto uvažovat o tom, že vztah mezi základními osobnostními dimenzemi a prosociálními tendencemi může být zprostředkován úrovní kognitivní a emocionální empatie. Zdá se, že základní rysy osobnosti přístupu Big Five k vysvětlení, proč lidé vykazují prosociální tendence, samy o sobě nestačí, aniž by nebyly vzaty v úvahu další psychologické konstrukty a také výsledky procesů sociálního učení.

Klíčová slova: prosociální tendence – empatie – empatický zájem – přijímání perspektivy – osobní distres – fantazie – neuroticismus – extravert – otevřenost vůči zkušenosti – přívětivost – svědomitost

ÚVOD

I když se většina odborníků, kteří působí v oblasti teorie a praxe pomáhajících profesí, jednoznačně shoduje v tom, že prosociální chování i empatie reprezentují jedny z jejich základních předpokladů, zůstávají koncepty prosociálního chování a empatie v domácích podmínkách stranou empirického výzkumu a reprezentují tak fenomény, o nichž existuje relativně málo prověřených poznatků. Mnozí pomáhající pracovníci mají, např. vlivem české odborné literatury, tendenci ztotožňovat empatii spíše s procesem „vcit'ování“ než s procesem „vmýšlení“. Také pojem prosociálního chování bývá chápán jen jako synonymum pomáhání.

V oblasti sociální práce se všeobecně předpokládá, že každý sociální pracovník by měl disponovat dostatečnou úrovní prosociálního chování a empatie. Ty totiž tvoří rozhodující bázi jeho pomáhající interakce s klienty a představují podstatnou složku její efektivity. Mezi odborníky existuje rovněž poměrně velká shoda v tom, že osobnost pomáhajícího pracovníka je v podstatě jeho nejdůležitějším nástrojem, nicméně poměrně málo se u nás zkoumá, jak základní osobnostní vlastnosti sociálních pracovníků souvisí s oběma výše zmíněnými koncepty, tj. s prosociálním chováním a s empatií.

Údaje o tom, v jaké míře jsou sociální pracovníci vybaveni prosociálním chováním a empatií a také poznatky o tom, jak je možné tyto kompetence dále rozvíjet v průběhu jejich vysokoškolské přípravy či během jejich profesní kariéry, u nás dosud také absentují. Některé výzkumné sondy např. naznačují, že sociální pracovníci dosahují v těchto aspektech spíše jen průměrných hodnot (viz např. Mlčák et al., 2005).

Základním cílem této pilotní studie je prozkoumat vzájemné vztahy mezi psychosociálními tendencemi, relevantními složkami empatie a

vybranými osobnostními dimenzemi.

TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Základní teoretická východiska této studie, z nichž vychází zkoumání vztahu mezi prosociálním chováním, empatií a vybranými strukturálními aspekty osobnosti, tvoří: 1) koncepty prosociálních tendencí 2) multidimenzionální koncept empatie a 3) pětifaktorový model osobnosti.

Prosociální tendence

Prosociální tendence souvisí s obsahově širším pojmem prosociálního chování, jež však v současné psychologii představuje nepřilíš striktně vymezený termín. Obecně je možné prosociální chování vymežit na základě dvou základních definičních znaků, jimiž jsou 1) motivace prospět druhé osobě a 2) svoboda rozhodování subjektu, který takový záměr pojal (podrobněji viz Bierhof, 1990, cit. podle Hewstone et al., 1996). Zatímco termín prosociální chování souvisí s motivovanou a objektivně registrovatelnou reakcí člověka, pojmem prosociální tendence lze pro potřeby této studie vyjádřit spíše vnitřní motivační připravenost k takovému chování. Tyto prosociální tendence je možné zjistit na základě introspekce, a to bez ohledu na jejich externě pozorovatelné projevy.

Prosociální tendence se mohou týkat všech druhů prosociálního chování. Např. L. G. Wispé (1972, cit. podle Zanden, 1987) rozlišil v rámci prosociálního chování několik základních forem. Sympatii (soucit) jako způsob chování, při němž dochází k zájmu či ke sdílení bolesti, zármutku a jiných nepříznivých prožitků, kooperaci jako chování založené na schopnosti a ochotě jedince pracovat s jinými, a to ne vždy pouze pro společný prospěch, darování jako poskytování darů nebo jiných příspěvků, které obvykle slouží k dobročinným účelům, pomáhá-

ní jako chování, které zahrnuje vyjádření podpory druhým lidem, aby mohli dosáhnout nějakého předmětu nebo cíle a altruismus, jenž se týká chování prováděného k prospěchu jiné osoby, a to bez očekávání vnějších odměn.

Podle některých autorů prosociální chování není globálním konstruktem a je vhodné jej popsat spíše jako soubor odlišných navzájem souvisejících dimenzí. V této souvislosti G. Carlo a B. A. Randall (2002) rozlišili šest typů prosociálních tendencí, které se liší z hlediska jejich motivace:

1. **Altruistické prosociální chování** zahrnuje dobrovolné pomáhání motivované primárně zájmem o potřeby a prospěch druhé osoby, které bývá často vyvolané soucitem a internalizovanými morálními normami či principy. Protože pomáhající subjekt je primárně koncentrován na potřebu druhého, jeho chování někdy vede k jeho vlastním nákladům či ztrátám. I když teoretikové stále diskutují o tom, zda altruistické chování ve skutečnosti vůbec existuje, nelze pominout řadu důkazů pro podporu tohoto jevu. Poukazuje se na dědičnost soucitu či sympatie, které mají evolučně adaptivní funkci, na stabilitu altruistického chování člověka v průběhu ontogeneze i na signifikantní vazby mezi určitými osobnostními proměnnými a prosociálním chováním, jež byly zjištěny v různých kontextech.
2. **Komplianci** je možné definovat jako pomáhání druhým, které je motivováno reakcí na jejich verbální nebo nonverbální žádost. Tento druh pomáhání se ve společnosti vyskytuje obecně mnohem častěji než spontánní pomáhání. Zdá se, že vyšší úroveň compliance souvisí s vyšší úrovní morálního usuzování orientovaného na dosahování sociálního uznání, ale i s vyšší úrovní přijímání perspektivy a soucitu.
3. **Emocionální prosociální chování** je zaměřeno na pomáhání druhým v emocionálně nabitých situačních podmínkách (viz např. bolestivé zranění určité osoby). Tyto situace mohou u přihlížejících osob vyvolávat soucit, ale i vysokou úroveň vzrušení a osobního distresu. Ukazuje se, že pomáhání ve vysoce nabitých emocionálních situacích je silně motivováno soucitem, který odpovídá tendenci pomáhajících orientovat se více na druhé než na vlastní osobu, a také vysokou

úrovní empatie.

4. **Veřejné prosociální chování** představuje jednání, k němuž dochází za účasti publika, a je pravděpodobně alespoň částečně motivováno přáním získat akceptaci a respekt druhých. Pomáhání prováděné před jinými lidmi bývá někdy spojeno s některými motivy zaměřenými na vlastní osobu aktéra, tj. např. s motivy získat prestiž a uznání, chovat se sociálně žádoucím způsobem a pozitivně prezentovat vlastní osobu. Tento typ pomáhání nemusí souviset s vyšší úrovní morálního usuzování ani s tendencí orientovat se na druhé na základě soucitu či přijímání perspektivy osob, které se nacházejí v situacích nouze.
5. **Anonymní prosociální chování** je pomáhání, které je vykonáváno, aniž by pomáhající člověk věděl, komu je takto pomáháno. Většinou je motivováno pozitivně prožívanými pocity, souvisejícími s tím, že byl vykonán dobrý skutek.
6. **Prosociální chování v emergentních (naléhavých) situacích** je pomáhání lidem, kteří se nalézají v krizových nebo v jiných typech emergentních situací (např. ve frustraci, stresu).

Empatie

Empatie je psychologický konstrukt, která má z hlediska lidského chování a prožívání centrální funkci. V nejobecnějším pojetí se empatie vztahuje k citlivosti a k porozumění subjektu vůči mentálním stavům druhých osob. Představuje fundamentální podmínku sociální komunikace a interakce mezi lidmi a bázi pro vytváření relevantních interpersonálních vztahů. Většinou bývá spojována s prosociálním chováním, i když nelze vyloučit, že je obsažena také v chování antisociálním, v němž může mít roli jako klíčový mechanismus sloužící k tlumení agrese a násilí.

Pojem empatie bývá v současné psychologii nejčastěji používán zejména ve vztahu ke dvěma vzájemně souvisejícím lidským schopnostem, tj. ke kognitivní empatii (přijímání mentální perspektivy) a emocionální empatii (zprostředkovaným sdílením emocí). Toto pojetí, v němž jsou kognitivní a emocionální empatie zřetelně chápány jako dvě oddělené schopnosti, i když skutečná empatie reprezentuje integraci obou aspektů, které působí navzájem v složité interakci, se v současné psychologii i nadále

považuje za užitečné, i když současný vývoj směřuje spíše k multidimenzionálnímu pojetí empatie (pro přehled viz Mlčák, 2004a).

V kognitivním pojetí je empatie např. chápána jako schopnost chápat svět včetně vlastního chování z hlediska druhých, jako akt konstrukce mentálních stavů jiných stejně jako intelektuální nebo imaginativní porozumění podmínkám či stavům mysli jiných. K významným autorům, kteří rozpracovali toto pojetí empatie náleží např. G. H. Mead, R. Dymondová, R. Hogan.

Kognitivní empatie se v průběhu lidské evoluce vyvinula jako podmínka sociálního fungování člověka, neboť umožňovala lidem porozumět a predikovat chování jiných v pojmech přisuzovaných mentálních stavů, facilitovala sociální komunikaci a usnadňovala sociální hodnocení. Kognitivní empatie se také podílela na regulaci rodičovského chování vůči jejich potomkům Sloužila lidem k možnosti odhalit klamání a manipulaci druhých, ale i k získání vlastních výhod.

V emocionálním pojetí je možné ji vymezit např. jako afektivní odpověď, která více odpovídá situaci někoho jiného než situaci vlastní. Emocionální empatii je možné považovat také za emocionální odpověď, která pramení z emocionálního stavu druhých, osoba je s ní kongruentní, nebo i za emocionální reakci pozorovatele, jenž percipuje, že druhý člověk prožívá emoce. K významným představitelům tohoto pojetí patří autoři jako např. E. Stotland, A. Mehrabian, N. Epstein, G. T. Barret-Lennard, N. Eisenbergová, J. Strayer, M. L. Hoffman.

Z hlediska lidské evoluční perspektivy emocionální empatie, která poskytovala možnost rozlišovat mezi našimi vlastními emocemi a emocemi druhých, motivovala lidi chovat se altruisticky zejména vůči příbuzenstvu, přátelům a spojencům. Emocionální empatie rozvíjela celkovou zdatnost člověka a na základě pomoci příbuzných a blízkých osob podporovala jeho přežití i reprodukci. Emocionální empatie byla posilována díky přirozenému výběru, sexuálnímu výběru i vlivem prospěchu blízkých osob, kteří byli schopni reciproční reakce. Emocionální empatie představovala základní morálního vývoje člověka, fundamentální základ sociálních vazeb mezi rodiči a dětmi a byla vždy také fenoménem posilující skupinovou kohezi (podrob-

něji viz Smith, 2006).

Na základě přesvědčení většiny současných autorů, že empatické odpovědi zahrnují jak kognitivní, tak afektivní komponenty, vytvořil M. H. Davis (1980, 1983, 1996) multidimenzionální konceptualizaci empatie. Empatie podle tohoto autora zahrnuje čtyři základní komponenty: 1) přijímání perspektivy (perspective taking) ve smyslu tendence přijímat hledisko druhých, které je založeno na nonegocentrickém myšlení, 2) empatický zájem (empathic concern) zahrnující pocity sympatie a zájem o neštěstí jiných, který se projevuje v altruistickém chování, 3) fantazii (fantasy) jako tendenci přemísť se do pocitů a jednání fiktivních postav v knihách, hrách a filmech a 4) osobní distress odrážející úroveň na sebe orientovaných pocitů úzkosti a neklidu v intenzivních interpersonálních situacích.

Podle M. H. Davise (1983) korelace jednotlivých komponent empatie s některými aspekty osobnosti jsou sice signifikantní, avšak spíše nízké. Vyšší úroveň přijímání perspektivy souvisí s vyšší úrovní interpersonálního fungování jedince, s vyšší úrovní extravertze, s vyšší mírou sociálních kompetencí a s vyšší úrovní sebeúcty. Přijímání perspektivy naopak negativně koreluje např. s arogancí a chvástavostí. Vyšší úroveň empatického zájmu souvisí s vyšší mírou plachosti a úzkosti i s nesobeckým zájmem o druhé lidi. Vyšší úroveň fantazie je v pozitivním vztahu s vyšší úrovní verbální inteligence, s vyšší úrovní reagovat emocionálně a s tendencí být senzitivní vůči druhým. Vyšší míra osobního distressu silněji koreluje s nižší úrovní sebeúcty, s chudým sociálním fungováním a s vyšší mírou úzkosti.

Pětifaktorový model osobnosti

Pětifaktorový model osobnosti je založen na dispozičním pojetí osobnosti, které staví na základním předpokladu, že podstatou osobnosti je určitý systém rysů, které člověka predisponují reagovat specifickým a současně konstantním způsobem v různých životních situacích. Současně tento přístup předpokládá, že konfigurace tohoto systému dispozic se vyznačuje poměrně vysokou mírou interindividuální variability. Dlouhodobě rozvíjené dispoziční pojetí osobnosti vyústilo v současné psychologii do vlivné koncepce osobnosti, která je označována jako jako tzv. velká pětka (Big Five) nebo jako pětifaktorový model osobnosti.

Ke studiu pětifaktorového modelu osobnosti se využívá lexikálního přístupu a dotazníkového přístupu. Lexikální přístup je založen na analýze slov a jeho cílem je vytvoření univerzálně platné taxonomie osobnostních charakteristik, které se užívají v přirozených jazycích. Lexikální přístup vychází z obecné lexikální hypotézy, která předpokládá, že reálně pozorované interindividuální rozdíly mezi lidmi se významně fixují v jazykových výrazech, které se běžně užívají k popisu osobnosti. Tyto popisy individuálních vlastností osobnosti, které mají převážně povahu adjektiv, lze vhodně redukovat s využitím faktorové analýzy. Řada reprezentativních a mezinárodně prováděných studií v různých jazycích (pro přehled viz např. Hřebíčková, Urbánek, 2001), jež byly založeny na tomto přístupu ve značné míře potvrdila existenci pěti univerzálně a transkulturně platných faktorů, které byly nazvány jako: 1) extraverte, 2) přívětivost, 3) svědomitost, 4) emocionální stabilita a 5) intelekt. U nás tyto faktory lexikální studií potvrdila ve svých studiích M. Hřebíčková (1995, 1997). Tyto faktory lze označit i základními kategoriemi lidské aktivity, v nichž se nejvíce uplatňují, a to pojmy: 1) síla (extraverte), 2) láska (přívětivost), 3) práce (svědomitost), 4) cit (emocionální stabilita) a 5) rozum (intelekt).

Dotazníkový přístup vychází z analýzy dotazníkových položek a jeho cílem je vytvoření univerzálně platné rysové teorie osobnosti. Podle O. Kolaříkové (1981) je možné rysové modely diferencovat na varianty: 1) atributové, 2) konceptuálně kategoriální a 3) konceptuálně dimenzionální. V konceptuálně dimenzionálním pojetí osobnostních rysů jsou rysy chápány jako generalizované pojmové jednotky popisu osobnosti, které se pojmenovávají buď termíny z přirozeného jazyka, nebo termíny uměle vytvořenými na základě matematicko-statistické extrakce. Tyto operacionálně definovatelné osobnostní dimenze vycházejí ze způsobů chování, takže jejich pojmová a behaviorální stránka vzájemně koresponduje. Jsou měřitelné, takže je možné určit pozici daného jedince na stupnici daného rysu.

Dotazníkový přístup ke studiu pětifaktorového modelu osobnosti využívající analýzy dotazníkových položek či škál a aspirující na vytvoření univerzálně platné rysové teorie, která by v základních rysech postihla strukturu osobnosti, reprezentují v současnosti zejména autoři

P. T. Costa a R. R. McCrae (1996). Tito autoři na základě matematického postupu shlukové analýzy dotazníku 16 PF R. B. Cattela identifikovali škály neuroticismu, extraverte a otevřenosti vůči zkušenosti. Inspirováni lexikálními výzkumy L. R. Goldberga stávající škály doplnili o škály přívětivosti a svědomitosti. Pětifaktorový model osobnosti se pokusili operacionalizovat prostřednictvím série dotazníků, např. NEO Personality Inventory – NEO PI (Costa, McCrae, 1985), Revised NEO Personality Inventory – NEO-PI-R (Costa, McCrae, 1992) a NEO Five-Factor Inventory NEO-FFI (Costa, McCrae, 1989), který představuje zkrácenou verzi původního inventáře NEO PI.

Teoretikové dispozičního přístupu typu velké pětky (Big Five) se snaží přinést rozhodující důkazy jeho univerzálního významu a vysoké validity. Někteří z nich poukazují na to, že primárním zdrojem většiny zjištěných rysů jsou genetické vlohky, a proto musí mít rysy v osobnosti centrální roli. Význam dispozičního přístupu je podle nich dán také longitudinální stabilitou rysů v čase. Důkazem validity tohoto přístupu je podle nich také to, že byly matematicky extrahovány z různých druhů dotazníků a navíc prověřeny také rozsáhlou transkulturní výzkumnou replikací. Tyto faktory jsou podle nich také navíc vzájemně porovnatelné v rámci různých věkových skupin, a to i ve vztahu ke zcela nezávislým kritériím. Také shoda výsledků, která byla dosažena mezi jednotlivými měřeními, je relativně vysoká a podporuje platnost tohoto přístupu (podrobněji viz např. Botwin, Buss 1989; Watson, 1989; Funder, 1991; McCrae, John, 1992 aj.).

Jiní autoři však všechny uvedené důkazy univerzality a validity tohoto dispozičního přístupu kritizují a zpochybňují jejich hodnotu. Model velké pětky je podle nich zákonitě statický. Je založen na poměrně povrchních, simplifikovaných a implicitních tvrzeních, která se vztahují k hodnoceným osobám. Podává sice zajímavá a významná data o osobnosti, avšak bez organického spojení s jinými důležitými údaji, např. biografickými. Tento přístup opomíjí složitou podmíněnost lidské zkušenosti a není proto příliš vhodný pro spolehlivou predikci specifických forem chování. Rysový model typu velké pětky podle těchto autorů také redukuje osobnost na její relativně omezenou, převážně temperamentovou složku a jakéhosi společného

jmenovatele popisných adjektiv osobnosti. S otázkou dynamiky, vzorce osobnosti a její organizace se tento model, stejně jako dřívější rysové modely, nedokáže vyrovnat. Kritika těchto autorů také směřuje k podstatě a způsobu aplikace matematicko-statistické metody faktorové analýzy, která je rozhodujícím nástrojem vývoje všech rysových přístupů (podrobněji viz Pervin, 1994a; 1994b).

I přes uvedené skutečnosti lze pětifaktorový model osobnosti vzhledem k relativně vysoké korespondenci jeho teoretické a metodologické úrovně velmi dobře využít, zejména ve výzkumech kvantitativního, nomotetického charakteru, jejichž cílem je empirické studium vzájemného vztahu mezi různými psychologickými konstrukty. Velkou výhodou tohoto přístupu, který využívá tato studie, je především to, že umožňuje teoreticky fundovaný, rychlý, validní, spolehlivý a empiricky prověřený popis základních rysů osobnosti.

VÝZKUMNÝ CÍL, SOUBOR, METODIKA

Jak bylo již zmíněno v úvodu, cílem této pilotní studie bylo prozkoumat vzájemné vztahy mezi psychosociálními tendencemi, relevantními složkami empatie a osobnostními dimenzemi, které vyplývají z pětifaktorového modelu osobnosti, a to u studentů vybraných pomáhajících oborů. Pilotní studie je součástí výzkumné aktivity vyplývající z výše uvedeného projektu GAČR (podrobněji viz Mlčák, Zášková, 2005).

Výzkum byl realizován v první polovině roku 2006 u souboru 137 respondentů, které tvořil podsoubor 82 studentek 1. – 4. ročníku oboru sociální práce, který je akreditován na Filozofické fakultě Ostravské univerzity v Ostravě, a podsoubor 55 studentek 1 - 3. ročníku oboru vychovatelství, který lze studovat na Pedagogické fakultě téže univerzity. Průměrný věk studentek byl 22,57 let se standardní odchylkou 2,91 roku.

U těchto podsouborů vysokoškolských studentek byly standardním způsobem administrovány metody A,B,C v pořadí, v jakém jsou popsány v následující pasáži.

A) K dignostice prosociálních tendencí byl využit **Prosocial Tendencies Measure – PTM** (Dotazník prosociálních tendencí, pracovní překlad Z. Mlčák), který zkonstruovali G. Carlo a B. A. Randall (2002).

Dotazník obsahuje 23 položek, které tvoří 6 subškál vztahujících se k šesti typům prosociálních tendencí, které byly popsány v teoretické pasáži této studie. Respondenti hodnotí výroky na 5 bodové škále od 1 (nevystihuje mne) do 5 (naprosto mě vystihuje). V této studii se využívá jednak celkový skóre bez ohledu na dílčí subškály, ale i skóre jednotlivých šesti subškál. Subškála altruistického prosociálního chování (AL) má 5 položek, compliance (CO) 2 položky, subškála veřejného prosociálního chování (PU) 4 položky, subškála emocionálního prosociálního chování 4 položky, subškála anonymního prosociálního chování (AN) 5 položek a subškála chování v naléhavých situacích (EM) 3 položky.

B) K měření úrovně empatie byla v této pilotní studii využita v anglosaském prostředí velmi často aplikovaná multidimenzionální škála, kterou vyvinul M. Davis (1980, 1983, 1996) a nazval ji **Interpersonal Index Reactivity - IRI** (Index interpersonální reaktivity, pracovní překlad Z. Mlčák).

Škálu tvoří 28 položek roztríděných do 4 subškál, z nichž každá obsahuje sedm položek. Každá škála měří specifickou komponentu empatického procesu nebo jeho důsledků spíše ve smyslu tendence než ve smyslu čisté schopnosti. Položky, které měří různé aspekty kognitivní i emocionální empatie, jsou respondenty posuzovány na pětibodové Likertově škále: 0 nevystihuje mě dobře - 4 vystihuje mě velmi dobře. Index interpersonální reaktivity má dobré psychometrické vlastnosti (viz např. Brems, 2001; Pulos, Elison, Lennon 2004 aj.) a aplikace faktorové analýzy umožnila rozčlenit jeho položky do 4 odlišných, ale souvisejících subškál:

1. **Přijímání perspektivy** (perspective taking - PT) měří tendenci přizpůsobit psychologický náhled na druhé osoby v každodenním životě (např. „Před kritikou někoho si představuji, jak bych se cítil(a), jestliže bych byl(a) na jeho místě“).
2. **Empatický zájem** (empathic concern - EC) měří tendenci prožívat vřelost, soucit a zájem o druhé osoby, které se ocitly v nepříznivých podmínkách (např. „Často mám soucitné a starostlivé pocity vůči lidem méně šťastným, než jsem já“).
3. **Osobní distres** (personal distress - PD) měří tendenci prožívat pocity diskomfortu jiných osob (např. „V naléhavých situacích

cítím znepokojení a rozrušení“).

4. **Fantazie** (fantasy – FS) měří tendenci imaginativně se přesunout do fiktivních situací (např. „Když čtu zajímavou povídku nebo román, představuji si, jak bych se v něm cítil (a), kdyby se události v příběhu týkaly mě“).

C) K diagnostice osobnostních dimenzí byl v této studii využit dotazník NEO Five-Factor Inventory NEO-FFI (Costa, McCrae, 1989), jenž byl u nás M. Hřebíčkovou a T. Urbánkem (2001) pod názvem NEO pětifaktorový osobnostní inventář převeden a standardizován pro českou populaci.

Inventář měří pět obecných dimenzí, z nichž každá zahrnuje 12 výpovědí k sebeposouzení, které proband hodnotí z hlediska výstižnosti na pětibodové škále (0 – vůbec nevystihuje, 1 – spíše nevystihuje, 2 – ani vystižná ani nevystižná výpověď, 3 – spíše vystihuje, 4 – úplně vystihuje). NEO FFI pětifaktorový osobnostního inventář obsahuje faktory osobnosti, které je možné ilustrovat stručnou charakteristikou:

1. **Faktor neuroticismu** zjišťuje úroveň přízpůsobení či emocionální nestabilitu. Diferencuje mezi osobami náchylnými k psychickému vyčerpání a nereálným ideálům a osobami emocionálně vyrovnanými a odolnými vůči psychické exhausti. Vysoký skóre v této dimenzi může souviset s takovými osobnostními charakteristikami, jako jsou napětí, neklid, nejistota, nervozita, labilita, sklon k hypochondrii, nízký skóre může svědčit pro klid, relaxovanost, vyrovnanost, stabilitu, sebejistotu, spokojenost a uvolněnost.
2. **Faktor extraverte** odráží kvalitu a kvantitu interpersonálních interakcí, potřebu stimulace a úroveň aktivity. Vysoký skóre se může pojít se sociabilitou, aktivitou, hovorností, optimismem, zábavností a orientací na druhé, nízký skóre se může vztahovat k uzavřenosti, vážnosti, mlčenlivosti, tichosti, úkolo- vé orientaci.

3. **Faktor otevřenosti vůči zkušenosti** měří tendenci vyhledávat nové zážitky, sklon objevovat a tolerovat neznámé. Vysoký skóre má vztah ke zvědavosti, všestrannosti zájmů, originalitě, imaginativnosti, tvořivosti a pokrokovosti, nízký skóre vyjadřuje konvenčnost, přízemnost, úzkost zájmů, neanalytičnost a neuměleckost.
4. **Faktor přívětivosti** zjišťuje kvalitu interpersonální orientace na kontinuu od soucítění s druhými po nepřátelskost, projevující se v myšlenkách, pocitech a činech. Vysoký skóre může souviset s konzervativismem, dobrosrdečností, laskavostí, pomocí druhým, upřímností, důvěřivostí, nízký skóre může vyjadřovat cynismus, surovost, podezřívavost, odmítání spolupráce, pomstychtivost, bezcitnost.
5. **Faktor svědomitosti** diagnostikuje úroveň motivace, vytrvalosti a organizace cílově zaměřeného chování a diferencuje mezi spolehlivými a na svou osobu náročnými jedinci a osobami lhostejnými a nedbalými. Vysoký skóre umožňuje usuzovat na spolehlivost, pracovitost, disciplinovanost, přesnost, sklon k puntičkářství, pořádkumilovnost, náročnost na vlastní osobu, nízký skóre svědčí o nespolehlivosti, lenosti, bezcílnosti, nedbalosti, lhostejnosti, malé vůli a požitkářství.

VÝSLEDY A JEJICH DÍKUZE

Všechny tři výše uvedené diagnostické metody byly standardním způsobem vyhodnoceny. Získané výsledky byly podrobeny statistické analýze v programu SPSS for Windows, která se opírala o metodu výpočtu t testu a metodu výpočtu Pearsonova součinnového korelačního koeficientu.

Ve výchozí tabulce č. 1 jsou sumarizovány dosažené základní statistické parametry všech sledovaných proměnných. Údaje v tabulce č. 1 umožňují popis celého zkoumaného souboru, který byl získán sloučením podsouboru studentek sociální práce a podsouboru studentek vychovatelství.

Tab. 1 Základní statistické parametry sledovaných proměnných (N = 137)

	M	SD	Percentil
Prosociální tendence (PTM)	56,17	10,71	-
Anonymní (AN)	11,5	4,12	-
Veřejné (PU)	6,20	2,14	-
Altruistické (AL)	9,58	3,37	-
Komplince (CO)	8,07	1,60	-
Emocionální (EM)	12,24	3,38	-
Emergentní (DI)	8,58	2,66	-
Empatický zájem (EC)	27,18	3,46	-
Přijímání perspektivy (PT)	24,86	3,88	-
Osobní distres (PD)	21,88	3,47	-
Fantazie (FS)	21,49	4,94	-
Neuroticismus (N)	20,89	7,26	38
Extraverze (E)	33,73	7,70	53
Otevřenost ke zkušenosti (O)	29,93	6,45	56
Přívětivost (P)	33,11	5,41	66
Svědomitost (S)	31,90	6,82	69

Legenda: N = počet respondentů, M = aritmetický průměr, SD = standardní odchylka.

V případě prosociálních dimenzí autoři dotazníku PTM G. Garlo a B. A. Randal uvádějí na souboru 145 studentek oboru psychologie základní hodnoty, tj. průměr (M) a standardní odchylku (SD) s ohledem na položku, nikoliv na výsledek celých subškál. Přepočteme-li výsledky, získané na českém souboru analogickým způsobem (viz tabulka č. 2), lze učinit prosté srovnání výsledků.

Základní rozdíl je možný konstatovat v úrovni altruistických prosociálních tendencí, které jsou u amerického souboru mnohem vyšší

než u souboru českých studentek, které zase dosahují vyššího skóru v komplinci.

Uvedená data je však obtížné interpretovat, neboť vyplnění Dotazníku prosociálních tendencí mohlo být ovlivněno faktorem sociální žádoucnosti. Významnou roli mohly sehrát také odlišné kulturní a sociálně historické momenty při vyplňování dotazníku. Studentky v souboru amerických autorů byly také v průměru o více než dva roky mladší než studentky českého souboru.

Tab. 2 Prosociální tendence u českého (N = 137) a amerického souboru (N = 145)

	G. Carlo, B. A. Randall		Z. Mlčák, H. Zášková	
Prosociální tendence	M	SD	M	SD
Anonymní (AN)	2,94	0,96	2,30	0,82
Veřejné (PU)	1,88	0,69	1,55	0,54
Altruistické (AL)	4,32	0,67	1,92	0,67
Komplince (CO)	3,94	0,80	4,04	0,80
Emocionální (EM)	3,80	0,71	3,06	0,85
Emergentní (DI)	3,50	0,81	2,86	0,95

Hodnoty extraverze (E) a otevřenosti vůči zkušenosti (O) se vzhledem ke standardizačnímu souboru (podrobněji viz Hřebíčková, Urbánek, 2001) pohybují v pásmu průměru (percentil 53 a 56), v přívětivosti (P) a svědomitosti (S) se objevují hodnoty mírně nadprůměrné (percentil 66 a 69). V dimenzi neuroticismu (N) dosahuje soubor studentek spíše mírně podprůměrné hodnoty (percentil 38). Soubor studentek převyšuje běžnou populaci zvýšenými hodnotami v dimenzi přívětivosti a svědomitosti. Standardizační údaje vztahující se k aspektům prosociál-

ních tendencí a empatie u nás dosud chybí, neboť obě metody u nás dosud nebyly psychometricky ověřovány.

V následující tabulce č. 3 jsou uvedeny výsledky statistické komparace všech sledovaných proměnných. Výsledky prokazují, že oba sledované podsoubory se v základních parametrech statisticky signifikantně příliš neliší. V další statistické analýze je proto možné pracovat s oběma podsoubory respondentů jako s jedním víceméně homogenním souborem.

Tab. 3 Statistická komparace základních parametrů obou zkoumaných podsouborů

	Sociální pracovnice N = 82		Vychovatelky N = 55		t test
	M	SD	M	SD	
Prosociální tendence (PTM)	54,76	10,12	58,27	11,30	-
Anonymní (AN)	11,68	4,03	11,24	4,27	-
Veřejné (PU)	6,00	1,96	6,51	2,37	-
Altruistické (AL)	9,26	3,35	10,05	3,37	-
Komplínace (CO)	7,96	1,62	8,22	1,56	-
Emocionální (EM)	11,71	3,07	13,04	3,45	0,02
Emergentní (DI)	8,15	2,44	9,22	2,86	-
Empatický zájem (EC)	26,82	3,47	27,71	3,39	-
Přijímání perspektivy (PT)	25,24	3,82	24,29	3,92	-
Osobní distres (PD)	21,83	3,59	21,95	3,30	-
Fantazie (FS)	21,72	4,51	21,15	5,55	-
Neuroticismus (N)	21,51	6,44	19,96	8,32	-
Extraverze (E)	32,21	7,58	36,00	7,38	0,01
Otevřenost ke zkušenosti (O)	30,44	5,79	29,18	7,31	-
Přívětivost (P)	33,39	5,15	32,69	5,79	-
Svědomitost (S)	32,07	7,03	31,64	6,56	-

Významný rozdíl z hlediska údajů uvedených v tabulce č. 3 lze konstatovat pouze v dimenzi extraverze (E) a v emocionálním prosociálním chování (EM), v nichž budoucí vychovatelky dosahují vyššího skóru (viz hodnoty hladiny statistické signifikance t testu).

Výsledky korelační analýzy v následující tabulce č. 4 poukazují na statisticky významné korelace mezi celkovými prosociálními tendencemi (PTM), aspekty empatie (EC, PT, PD, FS) a osobnostními dimenzemi přístupu Big Five (N, E, O, P, S).

Tab. 4. Výsledky korelační analýzy sledovaných proměnných (N = 137)

	PTM	EC	PT	PD	FS	N	E	O	P	S
PTM	1	0,352	0,228	0,251	0,210	0,047	0,016	0,116	0,105	0,016
EC	0,352	1	0,301	0,315	0,323	0,134	0,005	0,305	0,228	0,076
PT	0,228	0,301	1	-0,071	0,060	-0,019	-0,138	0,306	0,334	0,081
PD	0,251	0,315	-0,071	1	0,339	0,499	-0,273	0,154	-0,001	-0,194
FS	0,210	0,323	0,060	0,339	1	0,199	-0,055	0,451	0,043	-0,168
N	0,047	0,134	-0,019	0,499	0,199	1	-0,502	-0,020	-0,302	-0,375
E	0,016	0,005	-0,138	-0,273	-0,055	-0,502	1	0,137	0,153	0,278
O	0,116	0,305	0,306	0,154	0,451	-0,020	0,137	1	0,210	-0,023
P	0,105	0,228	0,334	-0,001	0,043	-0,302	0,153	0,210	1	0,082
S	0,016	0,076	0,081	-0,194	-0,168	-0,375	0,278	-0,023	0,082	1

Legenda: PTM = celkové prosociální tendence, EC = empatický zájem, PT = přijímání perspektivy, PD = osobní distres, FS = fantazie, N = neuroticismus, E = extraverte, O = otevřenost vůči zkušenosti, P = přívětivost, S = svědomitost. Tučně jsou označeny korelační koeficienty průkazné na 0,01 hladině statistické signifikance, tučně a kurzívou korelační koeficienty průkazné na 0,05 hladině statistické významnosti

Z tabulky č. 4 rezultuje, že zjištěné interkorelace mezi aspekty empatie (EC, PT, PD a FS) mohou vyplývat z teoretického multidimenzionálního konceptu empatie M. H. Davise i z konstrukce jeho metody, tj. Indexu interpersonální reaktivity (IRI). Jako statisticky nevýznamné se ukazují korelace mezi přijímáním perspektivy a osobním distresem (PT x PD) a přijímáním perspektivy a fantazií (PT x FS). Přijímání perspektivy (PT) měří především kognitivní aspekty empatie („vmýšlení se“ do psychiky druhých lidí), a proto zjištěný výsledek příliš nepřekvapuje.

M. H. Davis (1983, s. 11) u dvou souborů (N1 = 378 a N = 235) univerzitních studentek oboru psychologie v USA zjistil, že jednotlivé subškály IRI vzájemně interkorelují. Srovnáním dosažených výsledků s výsledky M. H. Davise lze zjistit relativně vysokou shodu v korelacích empatického zájmu a přijímání perspektivy (EC x PT) i empatického zájmu a fantazie (EC x FS).

Neshodu s tímto autorem je naopak možné konstatovat v korelacích přijímání perspektivy a osobního distresu (PT x PD) i přijímání perspektivy a fantazie (PT a FS), které jsou v českém souboru, narozdíl od zjištění amerického autora, statisticky nevýznamné. Naopak korelace

osobního distresu a fantazie (PD x FS) je u našeho souboru významná, zatímco u amerických souborů M. H. Davise (tamtéž) nedosahuje statisticky signifikantní úrovně.

Získané výsledky mohou vyplývat např. z osobnostních rozdílů respondentů, které tvořily výzkumné soubory. České studentky sociální práce a vychovatelství se od amerických studentek mohou lišit např. v úrovni dimenze racionality – emocionality. Nelze však vyloučit ani vliv osobnostních diferencí studentů, kteří si vybírají obsahově přece jen odlišné studijní obory (psychologie v USA versus sociální práce a vychovatelství v ČR). Zjištěné rozdíly mohou spadat i na vrub kulturních odlišností faktorů, neboť není jasné, zda se jedná o metody, které jsou na kulturu nezávislé (tzv. culture free methods).

V oblasti dimenzí pětifaktorového modelu osobnosti vycházejícího z přístupu Big Five se objevují statisticky signifikantní negativní korelace mezi dimenzemi neuroticismu a dimenzemi extraverte (N x E), přívětivosti a svědomitosti (P x S). Pozitivní korelaci lze identifikovat mezi dimenzemi extraverte a svědomitostí (E x S), mezi dimenzemi otevřenost ke zkušenosti a přívětivosti (O x P). Tyto korelace jsou spíše

slabé, nicméně však i u početně vcelku malého souboru respondentů demonstrují existenci vztahu mezi některými určitými prosociálními tendencemi, empatií a dimenzí otevřenosti vůči zkušenosti a přívětivosti.

Výsledky nedokládají existenci přímého vztahu mezi prosociálními tendencemi a osobnostními dimenzemi přístupu Big Five. Tento výsledek je možné hypoteticky interpretovat např. tím, že základní rysy osobnosti člověka nemusí souviset s tendencemi, které se jeví spíše jako naučené. Vztah mezi prosociálními tendencemi a některými osobnostními dimenzemi tak může být zprostředkován právě některými aspekty empatie, které mohou zahrnovat momenty vrozené i naučené.

Aspekty empatie souvisejí s některými osobnostními faktory, jak to dokládají pozitivní korelace mezi empatickým zájmem a otevřeností ke zkušenosti (EC x O) a empatickým zájmem a přívětivostí (EC x P). Také přijímání perspektivy pozitivně koreluje s otevřeností vůči zkuše-

nosti a přívětivosti (PT x O; PT x P). Právě tyto dva faktory se ukazují jako významné vzhledem k oběma aspektům empatie. Také fantazie pozitivně koreluje s otevřeností ke zkušenosti (F x O). Korelace mezi osobním ditresem a neuroticismem (PD x N) příliš nepřekvapuje, neboť oba konstrukty jsou syceny analogickými fundamentálními fenomény, jako jsou např. úzkost, vzrušení apod.

Pozitivní korelace mezi přijímáním perspektivy a empatickým zájmem byla potvrzena i v odborné literatuře. Např. estonští autoři A. Realo a M. Luiková (2002) zjistili dotazníkem NEO-PI-R pozitivní korelace $PT \times P = 0,330$, $EC \times P = 0,620$. Korelace mezi přijímáním perspektivy, empatickým zájmem a otevřeností ke zkušenosti tyto autoři však nezjistili. Svá zjištění ovšem získali na poměrně nehomogenním vzorku z hlediska pohlaví, věku i profese.

Údaje v tabulce č. 5 dokládají, že mezi parciálními druhy prosociálních tendencí existují statisticky významné korelace.

Tab. 5. Interkorelace dílčích prosociálních tendencí (PTM)

Prosociální tendence (PTM)	AN	PU	AL	CO	EM	DI
Anonymní (AN)	1	0,211	0,130	0,056	0,224	0,271
Veřejné (PU)	0,211	1	0,473	-0,015	0,171	0,151
Altruistické (AL)	0,130	0,473	1	0,052	0,273	0,283
Komplince (CO)	0,056	-0,015	0,052	1	0,446	0,381
Emocionální (EM)	0,224	0,171	0,273	0,446	1	0,626
Emergentní (DI)	0,271	0,151	0,283	0,381	0,626	1

Legenda: Tučně jsou označeny korelační koeficienty průkazné na 0,01 hladině statistické signifikance, tučně a kurzivou korelační koeficienty průkazné na 0,05 hladině statistické významnosti.

Z údajů prezentovaných v tabulce č. 5 plyne, že silnější korelaci lze nalézt především ve vztahu emocionálního prosociálního chování a chování v emergentních situacích (EM x DI), emocionálního prosociálního chování a compliance (EM x CO) a veřejného prosociálního chování a altruismu (PU x AL). Ostatní signifikantní korelace je možné celkově hodnotit spíše jako slabší.

G. Carlo a B. A. Randall (2002) u souboru 249 vysokoškolských studentů obdrželi některé analogické korelace. Např. korelace emocionál-

ního prosociálního chování a chování v emergentních situacích (EM x DI) dosahovala u těchto autorů hodnoty 0,500, korelace emocionálního prosociálního chování a compliance (EM x CO) hodnoty 0,360.

Zřetelný rozdíl byl však zjištěn především v korelacích veřejného prosociálního chování a altruismu (PU x AL), veřejného prosociálního chování a compliance (PU x CO) a veřejného prosociálního chování a anonymního prosociálního chování altruismu (PU x AN), které u těchto autorů dosahují signifikantní záporné hodnoty.

V tabulce č. 6 jsou shrnuty výsledky korelační analýzy dílčích prosociálních tendencí a všech dalších sledovaných výzkumných proměnných,

vyplývajících z aplikace metody IRI a NEO-FFI.

Tab. 6 Korelační analýza prosociálních tendencí a ostatních zkoumaných proměnných

	AN	PU	AL	CO	EM	DI
PTM	0,612	0,517	0,621	0,415	0,735	0,720
EC	0,157	-0,035	-0,004	0,365	0,489	0,385
PT	0,252	0,041	-0,045	0,125	0,199	0,233
PD	0,022	0,119	0,172	0,129	0,351	0,150
FS	0,126	0,134	-0,012	0,098	0,253	0,188
N	0,029	0,084	0,093	-0,152	0,073	-0,041
E	-0,123	-0,055	-0,047	0,270	0,035	0,153
O	0,115	-0,103	-0,184	0,268	0,195	0,203
P	0,012	-0,074	-0,211	0,401	0,273	0,152
S	-0,032	-0,157	-0,030	0,209	0,017	0,132

Legenda: AN = anonymní prosociální chování, PU = veřejné prosociální chování, AL = altruistické prosociální chování, CO = compliance, EM = emocionální prosociální chování, DI = prosociální chování v emergentních situacích, PTM = celkové prosociální tendence, EC = empatický zájem, PT = přijímání perspektivy, PD = osobní distres, FS = fantazie, N = neuroticismus, E = extraverte, O = otevřenost vůči zkušenosti, P = přívětivost, S = svědomitost. Tučně jsou označeny korelační koeficienty významné na 0,01 hladině statistické significance, tučně a kurzivou korelační koeficienty průkazné na 0,05 hladině statistické významnosti.

Výsledky v tabulce č. 6 svědčí pro statisticky významnou silnější korelaci mezi empatickým zájmem a emocionálním prosociálním chováním (EC x EM), empatickým zájmem a komplancí (EC x CO) a empatickým zájmem a osobním distresem (EC a DI). Z korelací mezi prosociálními tendencemi a osobnostními faktory je třeba především upozornit na korelace mezi komplancí a přívětivostí (CO x P). Tato korelace poukazuje na logický závěr, že jedinec s vyšší přívětivostí pravděpodobně ochotněji přistoupí na pomoc jinému člověku, který jej o ni požádá.

ZÁVĚR

Je zapotřebí zdůraznit, že výsledky v této pilotní studii byly získány pouze na základě introspekčních výpovědí respondentů (tj. metodou tzv. self-reportu), což omezuje možnosti jejich generalizace na reálné životní situace. Vztah mezi vnitřními prosociálními tendencemi, aspekty

empatie a osobnostními dimenzemi na jedné straně a reálným sociálním chováním člověka je velmi komplikovaný. Promítá se do něj intervence poměrně široké škály situačních proměnných, které se v současné literatuře z hlediska motivace prosociálního chování považují v obecném pohledu za významnější než samotné osobnostní dispozice. Reálné chování člověka je však vždy výsledkem interakce vnitřních dispozic a vnějších situačních podmínek v určité proporcionalitě.

V provedeném výzkumu bylo zjištěno, že prosociální tendence významně souvisí se všemi sledovanými aspekty empatie, avšak vůbec nesouvisí se zkoumanými faktory osobnosti vyplývající z přístupu Big Five. Naopak kognitivní i emocionální empatie však významně souvisí s osobnostním faktorem přívětivosti a otevřeností ke zkušenosti. Lze proto uvažovat o tom, že vztah mezi základními osobnostními dimenzemi a prosociálními tendencemi může být

zprostředkován úrovní kognitivní a emocionální empatie. Zdá se, že základní rysy osobnosti přístupu Big Five k vysvětlení, proč lidé vykazují prosociální tendence, samy o sobě nestačí, aniž by nebyly vzaty v úvahu další psychologické konstrukty a také výsledky procesů sociálního učení.

Osobnostní profil studentek sociální práce a vychovatelství teoreticky vycházející z pětifaktorového modelu (Big Five) se příliš neliší, neboť rozdíl je možné konstatovat pouze ve vyšší úrovni extravertu u podsouboru vychovatelek. Vychovatelky mají také vyšší úroveň emocionálního sociálního chování než sociální pracovnice. Vzhledem k obecné populaci vykazují oba podsoubory vyšší úroveň přívětivosti a svědomitosti a nižší úroveň neuroticismu.

Hypoteticky by bylo možné předpokládat, že úroveň empatie u studentů sociální práce, kteří se připravují na výkon své budoucí profese, bude vyšší než u studentů oborů, které nepatří mezi tzv. pomáhající obory. V dalším výzkumu bude proto provedeno výzkumné šetření úrovně prosociálních tendencí, aspektů empatie a osobnostních dimenzí přístup Big Five u dalších podsouborů studentů pomáhajících profesí (např. učitelů) a tyto podsoubory budou statisticky komparovány s hodnotami těchto proměnných u studentů technických a přírodovědných oborů. Perspektivně bude také realizován pokus o srovnání těchto hodnot z hlediska pohlaví studentů pomáhajících a jiných oborů, u nichž aspekt pomáhání není profesně natolik relevantní.

LITERATURA

- BOTWIN, M. D., BUSS, D. M.: Structure of self-report data: Is the five factor model of personality recaptured? *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 1984, s. 988 – 1001.
- BREMS, CH.: Dimensionality of empathy and its correlates. *The Journal of Psychology*, 123, 2001, 4, s. 329 – 337.
- CARLO, G., RANDALL, B. A.: The development of a measure of prosocial behaviors for late Adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 31, 2002, 1, s. 31 – 44.
- DAVIS, M. H.: A multidimensional approach to individual differences in empathy. *JSAS Catalog of Selected Documents in Psychology*, 10, 1980, 85.
- DAVIS, M. H.: Measuring individual differences in Empathy: Evidence for multidimensional approach. *Journal of Personality and Social psychology*, 1983, 44, 115–126.
- DAVIS, M. H.: *Empathy: A social psychological approach*, Oxford: Westview 1996.

- FUNDER, D. C.: Global traits: A neo-Allportian approach to personality. *Psychological Science*, 1991, 2, s. 31–39.
- HŘEBÍČKOVÁ, M.: *Osobnostní deskriptory: Přídavná jména pro popis osobnosti*. Brno, Psychologický ústav AV ČR 1995.
- HŘEBÍČKOVÁ, M.: *Jazyk a osobnost: Pětifaktorová struktura popisu osobnosti*, Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity a Psychologický ústav AV ČR 1997.
- HŘEBÍČKOVÁ, M., URBÁNEK, T.: *NEO pětifaktorový osobnostní inventář* (podle NEO Five-Factor Inventory P. T. Costy a R. R. McCrae), Praha: Testcentrum 2001.
- KOLÁŘIKOVÁ, O.: *Problémy struktury osobnosti*, Praha: Academia 1981.
- MCCRAGE, R. R., JOHN, O. P.: An introduction to the five-factor model and its applications. *Journal of Personality and Social psychology*, 60, 1992, s. 175 – 215.
- MLČÁK, Z.: Základní psychologické aspekty sociální práce: afilice, empatie a prosociální chování. In: *Acta Facultatis Philosophiae Universitatis Ostraviensis*. FF OU, 212, 2004a, 9, s. 5 – 27.
- MLČÁK, Z., SOTORNÍKOVÁ, J.: Motivace ke studiu sociální práce a úroveň emocionální empatie. In: *Acta Facultatis Philosophiae Universitatis Ostraviensis*. FF OU, 212, 2004b, 9, s. 165 – 175.
- MLČÁK, Z. (Ed.): *Profesní kompetence sociálních pracovníků a jejich hodnocení klienty*. Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, Ostrava 2005.
- MLČÁK, Z., ZÁŠKODNÁ, H.: Suggestion of scientific project „Prosocial behavior and interaction with altruism, affiliation and empathy. In: P. Tarabek, P. Zášková (Eds.): *Brochure of Conference „Modern Science and Textbook Creation*. Frankfurt am Main: Educational Publisher Didaktis 2006, s. 111 – 120.
- MLČÁK, Z., ZÁŠKODNÁ, H.: Altruistická motivace, emocionální empatie a afilice u vysokoškolských studentek sociální práce. In: *Acta Facultatis Philosophiae Universitatis Ostraviensis*. FF OU, 2006, 14 s., v tisku.
- PERVIN, L. A.: A critical analysis of current trait theory. *Psychological Inquiry*, 5, 1994a, 2, s. 103 – 113.
- PULOS, S., ELISON, J., LENNON, R.: The hierarchical structure of the interpersonal reactivity Index. *Social Behavior and Personality*, 32, 2004, s. 355 – 360.
- REALO, A., LUIK, M.: *On the relationship between collectivism and empathy in the context of personality traits*. *Trames*, 6 (56/51), 2002, 3, s. 218 – 233.
- PERVIN, L. A.: Further reflections on current trait theory. *Psychological Inquiry*, 5, 1994b, 2, s. 169 – 178.
- SMITH, A.: Cognitive empathy and emotional empathy in human behavior and evolution. *The Psychological Record*, 56, 2006 1, s. 3 – 21.
- WATSON, D.: „Strangers“ ratings of the five robust personality factors: Evidence of surprising convergence with self report. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 1989, s. 120 – 128.
- WISPE, L. G.: Positive forms of social behavior: An overview. *Journal of Social Issues*, 28, 1972, p. 1 – 19.

* Tato studie byla podpořena projektem GAČR č. 406/06/0861 „Prosociální chování se zřetelem k altruismu, afilicím a empatii“.

Zdeněk Mlčák a Helena Zášková
zdenek.mlcak@osu.cz